

Alina Doboszevska

[Uniwersytet Jagielloński]

 <https://orcid.org/0000-0002-2074-6577>

Najbardziej udokumentowana wojna

DOI: 10.26774/wrhm.434

W 2023 r. we Lwowie w dniach 1–3 czerwca odbyła się pierwsza edycja sympozjum „The Most Documented War”¹. Wydarzenie zgromadziło badaczy zajmujących się historią mówioną, dokumentalistów, archiwistów i artystów, którzy od początku pełnoskalowej inwazji Rosji na Ukrainę prowadzili działania dokumentacyjne. Dyskusje skupiały się na integracji rozproszonych inicjatyw i wypracowaniu wspólnych ram działania. Omawiano szeroki wachlarz praktyk – od archiwizacji świadectw ocalałych, dzienników i relacji ustnych, poprzez dokumentowanie przekazów cyfrowych i wizualnych – zwłaszcza opowieści o snach i codziennych zmaganiach wojennych trudno jest zarejestrować przy wykorzystaniu typowych form zapisu. Ważnym wątkiem była także ochrona zagrożonego dziedzictwa kulturowego oraz potrzeba budowania trwałych, sieciowych struktur, które mogłyby zapewnić długofalowe bezpieczeństwo i dostępność gromadzonych materiałów.

Rok później, w dniach 6–8 czerwca 2024 r., odbyła się druga edycja sympozjum, której motyw przewodni sformułowano jako „Ethics and Practice of International Collaborations”². Tym razem nacisk położono na etyczne i praktyczne aspekty współpracy międzynarodowej przy dokumentowaniu wojny. Sesje tematyczne obejmowały kwestie emocji w procesie dokumentacyjnym, wpływu ograniczeń geograficznych i cielesnych na dokumentowanie, przepływów danych, finansów i wiedzy, a także zagadnień technologicznych dotyczących przechowywania archiwów cyfrowych w perspektywie kolejnych dekad. Szczególną uwagę zwrócono również na zagadnienia prawne związane z dokumentowaniem wojny – od ochrony danych osobowych po wykorzystanie materiałów jako potencjalnych dowodów. Dyskusje dotyczyły także solidarności i nierówności w globalnej produkcji wiedzy oraz odpowiedzialności za podejmowane decyzje. Zaprezentowano ponadto serię książek „Stories of War”, będącą rezultatem wspólnego projektu Centrum Miejskiej Historii i Instytutu Dokumentowania i Wymiany INDEX. Założeniem serii jest prezentowanie refleksji nad sposobami przechowywania i przekazywania doświadczeń wojennych.

Obie edycje sympozjum wyznaczyły ważne kierunki dalszej pracy. W 2023 r. podkreślano konieczność zintegrowania działań w warunkach kryzysowych i pilnego

- 1 Organizatorami pierwszej edycji były: Centrum Miejskiej Historii Europy Środkowo-Wschodniej we Lwowie, Center for Governance and Culture in Europe (Uniwersytet w St. Gallen) oraz Institute for Human Sciences w Wiedniu.
- 2 Organizatorami drugiej edycji były: Centrum Miejskiej Historii Europy Środkowo-Wschodniej we Lwowie, Institute for Human Sciences (Wiedeń), Instytut Dokumentowania i Wymiany INDEX (Lwów). Partnerzy: Center for Governance and Culture in Europe (University of St. Gallen), Ukraine War Archive; vCERCEC / EHES (Paryż), LivArch / Herder-Institut, The Virtual Ukraine Institute for Advanced Study (VUIAS), Ukrainian Legal Advisory Group, Jam Factory Art Center, Suspilne Kultura.

zabezpieczenia świadectw. Była to reakcja na nagłą potrzebę gromadzenia i zabezpieczenia ogromnej ilości świadectw wojennych, które pojawiały się w pierwszych miesiącach pełnoskalowej inwazji. Skupiono się wówczas na integracji rozproszonych inicjatyw i opracowaniu praktyk awaryjnych – tak, aby w warunkach kryzysowych uniknąć utraty materiałów i zapewnić im podstawową ochronę. Z kolei edycja z 2024 r. pozwoliła wyjść poza doraźne działania i przesunąć akcent w stronę refleksji nad długofalową odpowiedzialnością w zakresie etyki, prawa, stabilności technologicznej i solidarności międzynarodowej, wskazując, że samo gromadzenie dokumentów jest niewystarczające – potrzebne są mechanizmy współpracy, jasne zasady i globalne standardy archiwizacji.

Dzięki tym doświadczeniom kolejna edycja w 2025 r. mogła pójść jeszcze o krok dalej. Symposium „The Most Documented War: Enacting Archives” odbyło się we Lwowie w dniach 22–24 maja³. Hasło „Enacting Archives” oznaczało przejście od budowania zbiorów i debat o etyce ku praktyce uaktywniania archiwów, czynienia ich użytecznymi i widocznymi zarówno dla społeczności lokalnych, jak i dla międzynarodowych instytucji. Można uznać, że rok 2023 przyniósł impuls i konsolidację, 2024 – refleksję nad odpowiedzialną współpracą, a 2025 – próbę wdrożenia wniosków. W ten sposób trzy edycje tworzą spójny ciąg: od ratowania świadectw w sytuacji kryzysowej, przez namysł nad ich miejscem w globalnej infrastrukturze pamięci, aż po ich aktywne wykorzystanie jako narzędzi sprawiedliwości, edukacji i kultury pamięci.

Program tegorocznego sympozjum składał się z debat plenarnych, prezentacji projektów, warsztatów, pokazów filmowych i wydarzeń artystycznych. Dyskusje otwierające dotyczyły definicji i granic „archiwum wojny”, miejsc lokalizowania archiwów (serwery, infrastruktura, czytelnie i standardy metadanych) oraz ich sprawczości. Zastanawiano się, jak przekształcić dokument w argument służący sprawiedliwości prawnej, epistemicznej i społecznej – poczynając od polityk publicznych, a na potencjalnym wykorzystaniu w postępowaniach sądowych kończąc. Ważnym wątkiem była odporność i widoczność archiwów. W tym kontekście poruszono wiele zagadnień, od dokumentowania utraconych zbiorów w okupowanych regionach po ryzyko cyberataków i etykę udostępniania materiałów bez narażania osób i społeczności.

Drugiego i trzeciego dnia sympozjum odbyły się sesje prezentujące konkretne inicjatywy (m.in. Svidok.org, Post Bellum-Ukraine, archiwa terenowe i regionalne)

3 Organizatorami tej edycji były: Centrum Miejskiej Historii Europy Środkowo-Wschodniej we Lwowie, Documenting Ukraine / IWM (Wiedeń), Instytut Dokumentowania i Wymiany INDEX (Lwów) oraz Research Centre Ukraine / Max Weber Foundation. Partnerzy: LivArch/Herder-Institut, CERCEC/EHESS, VUIAS, IFIS PAN, C2DH oraz Ukraińska Asocjacja Historii Mówionej.

oraz panel poświęcony solidarności sieci dokumentacyjnych w czasie wojny i po niej. Część szkoleniowa obejmowała m.in. praktyczne opracowanie wywiadów i transkrypcji, badania longitudinalne w dokumentowaniu wojny (dylematy etyczne i metodologiczne), budowanie narracji z archiwów, narzędzia OSINT i przygotowanie danych do publikacji, a także dokumentowanie zniszczeń dziedzictwa dla potrzeb odbudowy.

Częścią programu były także wydarzenia publiczne – spektakl *A Traveler's Playlist* (reż. Anastasia Kosodii) oraz film dokumentalno-muzyczny *War Songs* (reż. Sashko Protayah) z dyskusją. Zaplanowano również spacer „City as an Archive”, który miał pokazać, jak miasto może świadczyć o wojnie poprzez miejsca pamięci, biografie i zmieniającą się tkankę przestrzenną. Te elementy podkreśliły, że archiwizowanie wojny to nie tylko praktyka instytucjonalna, ale również praca nad kulturą pamięci w przestrzeni publicznej.

Symposium miało charakter zarówno merytoryczny, jak i sieciujący: służyło scaleniu kilkuset rozproszonych inicjatyw w polu „najbardziej udokumentowanej wojny” oraz przeniesieniu akcentu z doraźnej reakcji kryzysowej na trwałą infrastrukturę archiwalną i odpowiedzialne praktyki udostępniania.

Wnioski z edycji 2025 są dwojakie. Po pierwsze, uruchamianie archiwów wymaga łączenia standardów długotrwałej archiwizacji z uważnością na podmiotowość świadków i użytkowników. Ważne są w tym kontekście m.in. takie kwestie, jak: kto decyduje o miejscu, formacie i warunkach dostępu oraz jakie są tego etyczne konsekwencje. Po drugie, aby dokumenty stały się wiarygodnym zasobem służącym na rzecz sprawiedliwości i przyszłej odbudowy, sieć inicjatyw musi rozwijać interoperacyjne metadane, ścieżki upubliczniania oraz mechanizmy bezpieczeństwa i opieki (dla zespołów dokumentujących i osób dokumentowanych). Symposium pokazało też wagę międzynarodowej współpracy – od wspólnych projektów kuratorskich po praktyczne szkolenia – oraz to, że kultura pamięci może być budowana równolegle w instytucjach, w mediach i w żywej przestrzeni miasta.